

leynî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü Tefsîri'r-rû'yâ* (*Kitâbü Ta'biri'r-rû'yâ*), *Kitâbü'r-Ricâl* (Şîa ricâliyle ilgili bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır), *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Çarâmîta*, *Kitâbü'r-Resâ'il* (*Resâ'ilü'l-e'imme*; imamların mektuplarını ihtiva eden bir eserdir), *Kitâbü Mâ kîle fi'l-e'imme mine's-Şi'r* (bu eserler için bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, s. 165; İbn Şehrâşûb, s. 99).

BİBLİYOGRAFYA :

Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, Hüseyin Ali Mahfûz'un girişi, I, 8-42; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl*, Tahran, ts., s. 292; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut 1403/1983, s. 165-166; a.m.f., *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Kum 1411, s. 495-496; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 463; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-ulemâ'* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 99; İbn Hacer, *Lisâ-nü'l-Mizân*, V, 433; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1365 hş., I, 452-453; İbn Uşfûr el-Bahrânî, *Lü'lü'tetü'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut 1406/1986, s. 384-394; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâ-iliyyân), Kum, ts., VI, 108-120; Brockelmann, *GAL*, I, 199-200; *Suppl.*, I, 320; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çaphâne-i Şafak), III, 379; Abdulaziz A. Sachedina, *Islamic Messianism*, New York 1981, s. 32-33; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşârifü's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, III, 184; IV, 208; VI, 179-184; VIII, 79; X, 103, 218, 239; XIII, 96-100; *A'yânü's-Şi'a*, IX, 99; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, III, 74-95; Abdürresûl el-Gaffâr, *Beyne'l-Küleynî ve huşû-mih*, Beyrut 1415/1995; W. Madelung, "al-Kuleynî", *EP* (İng.), V, 362-363.

MUSTAFA ÖZ

KÜLLÂBİYYE

(كَلَابِيَّة)

Sünnî kelâm hareketinin

doğuşuna zemin hazırlayan âlimlerden
Abdullah b. Saïd b. Küllâb el-Basrî'nin
(ö. 240/854 [?])
görüşlerini benimseyenlere verilen isim
(bk. İBN KÜLLÂB).

KÜLLÎ

(كُلِّي)

Türün altındaki
fertleri ifade eden lafız
ve bu lafzın gösterdiği varlık
anlamında felsefe ve mantık terimi.

Sözlükte "bütün, hepsi, tamamı" mânasına gelen Arapça küll kelimesinden nisbet ekiyle türetilmiş olup mantıkta cüz'ünün karşıtı olarak kullanılır. Aristo-

nun eserlerinde bu anlamı ifade eden **katholou** (universal) terimi (Peters, s. 100-101) Arapça'da küllî ile karşılanmıştır.

Anlamlı lafızların küllî ve cüz'î olarak ikiye ayrıldığını kaydeden ilk İslâm filozofu Ya'kûb b. İshak el-Kindî, varlıkların da yine küllî ve cüz'î şeklinde iki kısma bölünebileceğini belirtir. Ona göre küllî türle-re nisbetle cinsleri, şahıslara nisbetle türleri ifade etmektedir. Küllînin duyuların değil aklın konusuna girdiğini söyleyen Kindî, sonsuz olmaları sebebiyle cüz'î olan şeylerin felsefenin konusu olmayacağını, aksine, hakikatinin bilgisi tam anlamıyla kuşatılabilen küllî ve sınırlı varlıkların felsefenin alanına girdiğini belirtmektedir (*Felsefî Risâleler*, s. 8, 23-24).

Fârâbî'ye göre duyularla algılanan nesneler içerisinde birbirine benzeyenler (mahsûsât) aslında bütününde ortak olan bir anlamda birleşmektedir. Bu anlam birbirine benzer olan bütün nesnelere kapsamakta ve onlardan biri hakkında düşünülen şey diğeri için de geçerli olmaktadır. Bu düşünülen ve birçok ferde yüklenilen anlama küllî ve genel anlam denilmektedir (*Kitâbü'l-Hurûf*, s. 139). Maddî varlık alanını oluşturan fertler ve cüz'î nesnelere ilk cevherleri, insan aklının soyutlama yoluyla ilk cevherlerden elde ettiği küllî kavramlar ise ikinci cevherleri ifade eder. Birleştirme ve çokluğu (kesret) birlik (vahdet) haline getirip kavrama şeklindeki akil işlemin bir sonucu olarak ortaya çıkan küllî kavramlar aynı zamanda bilginin yapı taşlarını oluşturur.

Fârâbî'nin tanımıyla örtüşür biçimde küllîyi "bir tek anlamla birçok şeye delâlet eden lafız" şeklinde tarif eden İbn Sînâ'ya göre bir anlamın birçok şeye delâleti bilfiil olabilir, bilkuve olabilir, ne bilfiil ne de bilkuve olabilir ve buna uygun olarak üç tür küllîden söz edilebilir. Birinci tür küllîye örnek olarak insan lafzı gösterilebilir. İnsanın anlamı birçok kişiye verilebilmekte ve bunlardan her birine insan denilebilmektedir. İkinci tür küllîye örnek olarak ise "yedi köşeli ev" gösterilebilir. Şu anda böyle bir ev bir tane olsa bile bu tabirin varlıkta birçok şey için söylenmesi muhtemeldir. İbn Sînâ, üçüncü tür küllîye örnek olarak da başka bir güneşin olmadığını zorunlu şekilde kabul eden bir kimsenin "güneş" lafzını kullanmasını vermektedir. Buna göre bu küllî lafzın anlamı ne bilfiil ne de bilkuve olarak bir başka şey tarafından paylaşılabilir (*el-İşârât ve't-tenbihât*, I, 149). Kindî ve Fârâbî'de olduğu gibi küllîyi akledilir (ma'kul) bir şey

olarak gören ve ona ilişkin bilginin gerçek bilgi olduğunu belirten İbn Sînâ'ya göre küllî, bir şeyin ne olduğunun ve niçin olduğunun bilgisini veren bir kavramı ifade etmektedir.

Küllîyi İbn Sînâ gibi tanımlayan Gazzâlî'nin yukarıdaki üçlü tasnif konusunda da İbn Sînâ'yı izlediği görülmektedir. Bununla birlikte Gazzâlî, ontolojik açıdan meseleye baktığında ism-i müşterek olan küllînin iki anlam için kullanıldığını belirtmektedir. Bu anlamlardan biri zihin dışında mevcut iken diğeri dış dünyada mevcut olmayıp sadece zihinde yer almaktadır. Meselâ "insan" lafzının anlamının zihin dışında bir karşılığı vardır; bununla birlikte "insanlık"ın sadece zihinde bir anlamı bulunmaktadır (*Mi'yârü'l-ilm*, s. 43-45, 244-245).

İslâm filozof ve mantıkçıları ilk dönemden itibaren küllîyi zâtî ve ârızî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Zâtî küllî, fertlerinin veya cüz'ilerinin mahiyetine nisbet edilebilen ya da onların mahiyetine ilişkin olan mânâdır. Meselâ "insan" a veya "at" a nisbetle "canlı" gibi. Ârızî küllî ise zâtî küllînin karşıtı olarak fertlerinin ya da cüz'ilerinin mahiyetine nisbet edilemeyen mânâyı ifade etmektedir. "İnsan" a nisbetle "gülme" buna örnek olarak verilebilir. Zira gülme lafzının mânası insanın mahiyetine ilişkin olmayıp sadece zâta bir ilintidir. Böylece mantıkçılar zâtî olan nitelik veya mânaları "mukavvim" (varlığın özünü oluşturan), ârızî olanı "gayri mukavvim" olarak adlandırmışlar ve buna bağlı olarak beş küllîden olan cins, nevi ve faslı "zâtî küllî", hassa ve araz-ı âmmi "ârızî küllî" olarak nitelendirmişlerdir.

Tek tek nesnelere bulunan ortak özelliklerin tesbitiyle oluşturulan küllî kavramlar, nesnelere belli bir grup veya sınıf içerisinde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Nesnelere belli bir cins ve tür altında toplanabilmesine imkân veren küllî kavramlar içlem ve kaplam ilişkisi içerisinde ele alınmakta, böylece küllî ya da cüz'î oluş ilişkide esas alınan durumlara göre değişiklik göstermektedir. Porphyrios tarafından geliştirilen ve "Porphyrios ağacı" olarak bilinen hiyerarşik kavram düzeninde açıkça görülebildiği gibi bir durumda küllî olan varlık başka bir durumda cüz'î olabilmektedir. Meselâ cisim kavramına nisbetle canlı kavramı cüz'î iken insana nisbetle canlı kavramı küllîdir. Böylece kavramlaştırmalar yoluyla küllî

ve cüz'î varlıkların birbiriyle ilişkisi ortaya konulmakta ve bütün bir varlık alanı kavramlar düzeni içerisinde anlamlı kılınmaktadır (ayrıca bk. CÜZ'Î).

Filozofların küllîlerle ilgili görüşlerine karşı en ciddi eleştiri Takyyüddin İbn Teymiyye'den gelmiştir. İbn Teymiyye, nominalist bir yaklaşımla küllî kavramının sadece zihnin bir tasarımı olup ontolojik bir gerçekliğinin bulunmadığını, gerçek varlıklar olarak sadece tek tek varlıklardan söz edilebileceğini belirtir (*Der'ü te'âruzi'l-'aql ve'n-naql*, IX, 105-106; X, 191-192).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rîfât, "Küllî" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1257-1263; Aristoteles [Aristo], *Metafizik* (trc. Ahmet Arslan), İstanbul 1996, s. 173, 357, 371; Kindî, *Felsefi Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 8, 23-24; Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf* (nşr. Muhsin Mehdî), Beyrut 1990, s. 139; İbn Sinâ, *el-İşârât ve't-tenbihât* (nşr. Süleyman Dün-yâ), Beyrut 1413/1992, I, 149; a.mlf., *eş-Şifâ' el-Manţık (2) : el-Mağûlât*, I, 24; a.mlf., a.e. (5) : *el-Burhân*, III, 144-145; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-İlm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 43-45, 244-245; İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-'aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1981, IX, 105-106; X, 191-192; Ahmed Cevdet Paşa, *Mi'yâr-ı Sedâd* (haz. Kudret Büyükoçkun, *Mantık Metinleri* içinde), İstanbul 1998, II, 14-15; F. E. Peters, *Greek Philosophical Terms*, New York 1967, s. 100-101.

ÖMER MAHİR ALPER

KÜLLÎ KAİDE

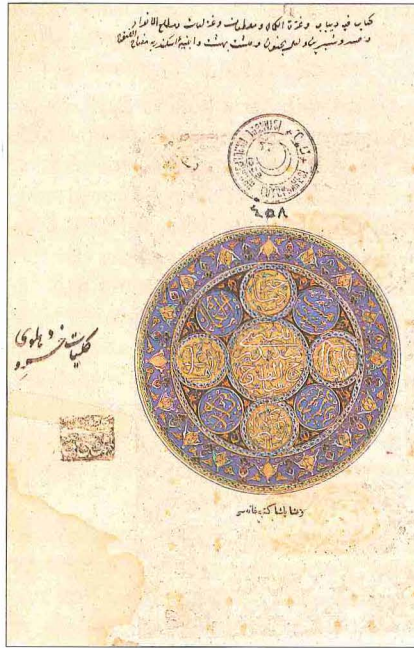
(bk. KAİDE).

KÜLLİYAT

(كليات)

Bir kişiye ait eserlerin veya belli bir konudaki çalışmaların yer aldığı derleme.

Sözlükte "bir şeyin bütünü, tamamı" anlamına gelen Arapça küll kelimesine nisbet eki getirilerek türetilen küllînin çoğul şeklidir. Kelime, mantık ve felsefedeki varlık ve lafızlardan daha kapsamlı olanları ifade eden terim anlamından başka (bk. BEŞ KÜLLÎ; KÜLLÎ) Fars edebiyatında ve muhtemelen buradan alınarak Türk edebiyatında "belli konulardaki eserlerin veya bir şahsa ait çalışmaların bir araya getirilmesiyle oluşan derleme" anlamında kullanılmıştır. Külliyat bu anlamını, bazı klasik örneklerin varlığı yanında daha çok basılı eserlerin yaygınlaşmasıyla birlikte XIX. yüzyılda kazanmış görünmektedir. Arapça'da bu gibi derle-

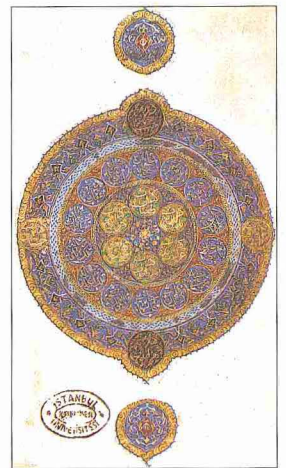
Külliyât-ı Hüsrev-i Dihlevî'nin unvan sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 458)

meleri ifade için külliyat yerine *mecmû* veya *mecmûa* kelimeleri kullanılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1605-1607; Serkîs, II, 122-124; Brockelmann, III, 957-958). İbn Rüşd'un *el-Külliyât fi't-tıb*, Kalesâdî'nin *el-Külliyât fi'l-ferâ'iz* ve İbn Gâzî'nin *Külliyât fi'l-fıkh*'i gibi bir kısım eserler, derleme niteliğinde olmalarından dolayı değil genel ve kapsamlı konuları içermeleri sebebiyle bu adı almışlardır. Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'nin *el-Külliyât* isimli terimler sözlüğü ise teknik bir özelliğinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Son dönemlerde bir yazarın eserlerini toplayan neşirler için Arapça'da daha çok "el-a'mâlü'l-kâmile" (bütün eserler, toplu eserler) tabiri kullanılır olmuştur.

Fars edebiyatında şair ve yazarların şiir ve nesirlerinin külliyat adıyla derlenmesine sıkça rastlanır. Külliyat bazan sadece şiirleri, bazan da hem şiir hem nesir türü eserleri içerir. Bir müellifin bizzat kendi eserlerinden oluşturduğu külliyatlar da olmakla birlikte genellikle vefatından sonra ailesi, öğrencileri veya bir yayıncı tarafından eserleri külliyat haline getirilir. Son yıllarda bir konu üzerinde yazılan eserler külliyat adı altında toplandığı gibi bir ilim dalına ait kapsamlı çalışmalar da külliyat adıyla yayımlanmaktadır.

Fars edebiyatında şiir külliyatı bulunanlar arasında VI. (XII.) yüzyılda Enverî, Hâkânî-i Şîrvânî, Senâî ve Attâr; VII. (XIII.) yüzyılda Evhadüddîn-i Kirmânî, Sa'dî-i Şîrâzî, Nizâmî-i Gencevî; VIII. (XIV.) yüzyılda İbn Yemîn, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hâcû-yî Kirmânî, Selmân-ı Sâvecî, Ubeyd-i Zâkânî; IX. (XV.) yüzyılda Kâsım-ı Envâr; X. (XVI.) yüzyılda Ehli-i Şîrâzî, Şerefi-i Kazvînî, Örfî-i Şîrâzî, Muhteşem-i Kâşânî; XI. (XVII.) yüzyılda Sâib-i Tebrizî, Zülâfî, Sâlik-i Yezdî; XII. (XVIII.) yüzyılda Bîdil, Eşref-i Mâzenderânî, Te'sîr-i Tebrizî; XIII. (XIX.) yüzyılda Sâlik-i Kâşânî, Şihâb-ı Türşîzî, Sabâ-i Kâşânî; XIV. (XX.) yüzyılda Sehâ-i Şîrâzî örnek olarak sayılabilir (bu eserlerin ve diğer külliyatların nüshaları için bk. Münzevî, III, 1845-1900). Nizâmî-i Gencevî (Tahran 1335 hş.), Ubeyd-i Zâkânî (Tahran 1331, 1337, 1351 hş.), Emîr Hüsrev-i Dihlevî (Lahor 1972), Sa'dî-i Şîrâzî (Tahran 1317), Bîdil (Bombay 1299, 1303), Sâib-i Tebrizî (Tahran 1336 hş.), Kâsım-ı Envâr (Tahran 1337 hş.), Muhteşem-i Kâşânî (Bombay 1304), Şems-i Tebrizî (Tahran 1363 hş.), Feyz-i Kâşânî (Tahran 1372 hş.), İkbâl (Tahran 1343 hş.), Tâlib-i Âmûlî (Tahran 1346 hş.) ve Ni'metullah-ı Veli'nin (Tahran 1352 hş.) külliyatları yayımlanmış külliyatlardan bazılarıdır (diğerleri için bk. Hânâbâ, IV, 4109-4123).

Kâsım-ı Envâr, Abdurrahman-ı Câmî, Pîr Cemâlî, Celâl Erdistânî, İbn Yemîn-i Tuğrâî, Te'sîr-i Tebrizî hem nazım hem nesir türü eserleri bir külliyatta toplanan müellifler arasında zikredilebilir. Bir yazarın bir dilde yazdığı eserler derlenerek de külliyat oluşturulabilir. Buna *Külliyât-ı Âşâr-ı Pârsî-yi 'Ömer Hayyâm* (Tahran 1338 hş.) ve *Külliyât-ı Eş'âr ü Âşâr-ı Fârsî-yi Şeyh Bahâ'î* (haz. Gulâm Hüseyin-i Cevâhîrî, Tahran 1336, 1341 hş.) örnek verilebilir.

Külliyât-ı Sa'dî'nin unvan sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 1412)